

Україна в системі світового господарства: історико-економічний контекст

6 жовтня 2021 р. в ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» відбулося засідання круглого столу з презентацією колективної монографії

Історичні детермінанти включення України в систему міжнародних економічних відносин : монографія / В.В. Небрат, Н.О. Горін та ін.; за ред. д.е.н. В.В. Небрат ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2021.

Організатором заходу виступив відділ економічної історії інституту. Захід проходив в онлайн-режимі, з використанням інтернет платформи Zoom.

Предметом обговорення стали дискусійні питання української економічної історії в контексті актуальних проблем сьогодення:

- Чи завжди Україна була аутсайдером світової економіки?
- Як «житниця Європи» перетворилася на імпортера продовольства?
- Що посприяло перетворенню України на міжнародного донора трудових ресурсів?
- Як вплинуло включення українських земель до господарських комплексів інших держав на конкурентоспроможність українського виробництва?
- В чому суперечності намірів і наслідків державного регулювання зовнішньої торгівлі?
- Яка роль іноземних інвестицій в економічному розвитку України?
- Чому Україна з її багатими надрами стала залежною від зовнішніх джерел енергоресурсів і світових цін на сировину?

У засіданні взяли участь провідні фахівці з питань економічної історії, теорії міжнародної економіки, макроекономіки, міжнародних фінансів, кон'юнктури ринків, економіки і політики аграрних перетворень, промислової політики, форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі, грошово-кредитних відносин, зокрема науковці Інституту економіки та прогнозування НАН України (академік НАН України В.М. Геєць, академік НАН України А.А. Гриценко, д.е.н., проф., член-кореспондент НААН України І.В. Прокопа, д.е.н., проф., член кореспондент НААН України Т.О. Осташко, д.е.н., проф. Л.В. Молдаван, д.е.н., проф. О.О. Борзенко, д.е.н., проф. Н.А. Супрун, д.е.н. Л.В. Єлісеєва, д.е.н. Є.О. Бублик, к.е.н. Н.Г. Гахович, к.е.н. О.В. Риковська та ін.). До роботи круглого столу долучилися понад 60 учасників – представників академічних осередків НАН України та провідних економічних кафедр національних університетів (КНУ ім. Т. Шевченка, КНЕУ ім. В. Гетьмана,

КНТЕУ, НаУКМА, ЛНУ ім. Івана Франка, ОНУ ім. І. Мечнікова). На засіданні був присутній член Президії НАН України, директор ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», чл.-кор. НАН України В.А. Устименко.

Модератором заходу виступила д.е.н. В.В. Небрат – зав. відділу економічної історії ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

Учасників привітав директор Інституту економіки та прогнозування НАНУ академік НАН України **В.М. Геєць**. Він наголосив на важливості всебічного комплексного аналізу сучасного глобального економічного простору в єдності історичного, теоретичного та практичного підходів з огляду на посилення нестабільності, невизначеності та суперечливості сучасного світу. Увага академічної спільноти до проблематики світової економіки та місця в ній національного господарства визначається тим, що становлення України як самостійної держави відбувається в умовах загострення конкуренції та переформатування міжнародних відносин, боротьби за лідерство між провідними країнами світу, що становить виклик і для української державності. Тому є підтримка як таких досліджень в інституті, так і відділу економічної історії, що ініціює їх обговорення та обмін думками.

У виступі академіка НАН України, д.е.н., проф. **А.А. Гриценка** підкреслювалася актуальність і суспільна значимість історико-економічних досліджень загалом і представленої праці зокрема. Він привернув увагу присутніх до проблеми вивчення історії господарства як основи усвідомлення джерел та тенденцій розвитку сучасної економіки України, наголосивши, що історико-економічний напрям академічних досліджень є недооціненим. Визначення історичних детермінант, які сформували сучасні позиції національного виробництва на світових ринках, має пізнавальну та практичну функцію щодо наукового усвідомлення та цілеспрямованої трансформації інституційного середовища економічної діяльності. Насамкінець виступаючий навів цитату, що розкриває одне з основних підсумкових положень монографії: «Встановлено залежність між експортоорієнтованим характером економіки та її спроможністю до структурно-технологічної модернізації. На основі історико-економічного узагальнення взаємовпливу структурних трансформацій та зовнішньоекономічної діяльності на різних етапах розвитку вітчизняної економіки доведено, що в умовах технологічного відставання та відсутності належних інституційних запобіжників експортна орієнтованість структурних перетворень дозволяє в короткостроковому періоді вирішити нагальні завдання фіскального чи технологічного характеру, проте в довгостроковій перспективі зумовлює формування диспропорційної господарської структури, закріплюючи аграрно-сировинний характер участі економіки у міжнародному поділі праці, посилює її залежність від кон'юнктури світових ринків та погодно-кліматичних чинників,

характерну для слаборозвинених країн, і створює ризики ресурсного виснаження економіки через редистрибутивну рентну поведінку еліти, внаслідок чого виникає кумулятивна взаємообумовленість інституційної та структурної інерції, що формує своєрідну «пастку маргінальності», підриває основи економічного і державного суверенітету країни». На думку виступаючого, наскрізні висновки, зокрема щодо формування в результаті експортоорієнтованих структурних перетворень диспропорційної господарської структури та закріплення сировинної спеціалізації українського експорту, дають можливість сформулювати більш об'єктивне, історично обґрунтоване уявлення про сучасні процеси, що мають місце в економіці України і визначають, серед іншого, характер її участі у світовому поділі праці. Вихід у світ монографії «*Історичні детермінанти включення України в систему міжнародних економічних відносин*» академік Гриценко оцінив як важливу подію не лише для відділу й інституту, а для України.

Про основну ідею, структуру та робочі гіпотези дослідження, результати якого представлені в монографії, розповіла присутнім керівник авторського колективу – зав. відділу економічної історії, д.е.н. **В.В. Небрат**. У виступі вона розкрила зв'язок цієї проблематики з попередніми темами НДР, які виконував відділ. Зокрема, для з'ясування співвідношення зовнішніх і внутрішніх чинників економічного розвитку було застосовано «*zoom out effect*» – розширення поля зору. Це дозволило виявити причинно-наслідкові зв'язки в тривалій історичній ретроспективі та розкрити загрози і виклики, сформовані попередньою траєкторією господарського розвитку. Разом із тим історико-економічне дослідження мало на меті з'ясувати характер і межі наперед визначеної зумовленості, щоб оцінити можливості й умови виходу України з колії імпортозалежності та низькотехнологічного експорту. В.В. Небрат зазначила, що трансформація зовнішньоекономічних зв'язків господарства України розглядалася в контексті еволюції світового господарства та становлення нових форм міжнародних економічних відносин, з урахуванням технологічних політичних, соціальних, культурних і, навіть, релігійних чинників, які детермінують економічний розвиток.

З оцінкою значущості нового видання з економічної історії для розвитку науково-освітнього процесу в Україні виступила д.е.н., проф. кафедри економічної теорії КНЕУ ім. Вадима Гетьмана **В.М. Фещенко**. Вона наголосила на фундаментальності дослідження, застосуванні сучасного методологічного інструментарію та наскрізних аксіологічних підходів, що забезпечили єдність емпіричного та теоретичного знання в осягненні закономірностей розвитку економічної інтеграції та включення українського господарства в міжнародні економічні відносини. Видання результатів такого ґрунтовного дослідження, ще й

приурочене до 30-річчя Державної Незалежності України, на думку фахівчині, є справжнім святом і безперечним здобутком академічної науки.

Д.е.н., проф., зав. кафедри теоретичної та прикладної економіки університету «КРОК» **І.Ф. Радіонова** розкрила зв'язок – методологічний, проблемно-тематичний, історіографічний, ідейний та прогностичний – між останніми виданнями, підготовленими науковцями відділу економічної історії. Зокрема, йшлося про монографію за ред. Н.А. Супрун (**Політична економія суспільного прогресу Всеволода Голубничого** : [монографія] : у 2-х т. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Наталії Супрун ; [НАН України, Ін-т економіки та прогнозування]. – К. : Наукова думка, 2017–2019), де наводиться праця В. Голубничого «Національно-економічні інтереси України і закон порівняльної вигоди на перспективу», суголосна тематиці круглого столу. І.Ф. Радіонова зупинилася на важливості вивчення економічної думки української діаспори та привернула увагу учасників обговорення до роботи відділу економічної історії в напрямі опрацювання та популяризації економічної україніки. Вона також відзначила як здобуток авторів історико-економічну аргументацію висновку про те, що сьгоднішня модель кланово-олігархічної економіки, від якої ми потерпаємо, закладалась у ХІХ і утверджувалась у ХХ ст. Наприкінці виступаюча наголосила, що робота відділу з історико-економічного обґрунтування суб'єктності України допомагає самоусвідомленню української нації та формуванню візії майбутнього.

Автори монографії, наукові співробітники відділу економічної історії представили у своїх виступах окремі положення та їх аргументацію щодо питань, винесених для обговорення. Зокрема, ст. наук. співр., к.е.н. **Н.О. Горін** запропонував учасникам історичний екскурс, що представив міжнародні позиції господарства українських етнічних земель на доіндустріальному етапі формування світового господарства та проілюстрував тезу щодо лідерства у транзитній торгівлі (Х–ХІ), виробництві металевих виробів (ХІ–ХІІ) та експорті збіжжя (ХІV – перша половина ХVІІ ст.; межа ХІХ–ХХ ст.). **Л.В. Дідківська** (ст. наук. співр., к.е.н.) проаналізувала історію міграцій українців, навівши аргументи щодо причин формування статусу України як постачальниці дешевої робочої сили для світових ринків праці; вказала на наскрізну тенденцію втрати саме тих категорій трудових ресурсів, що є ключовими для конкретного етапу технологічного розвитку суспільства (зараз – креативна молодь, фахівці у галузі ІТ), а також запропонувала шляхи збереження та примноження трудового потенціалу України. **Т.Л. Боднарчук** (наук. співр., к.е.н.) висвітлила специфіку та суперечливий характер впливу зовнішньоторговельної політики російського та австрійського урядів у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. на розвиток українського господарства та його конкурентні позиції на міжнародних ринках.

Гол. наук. співр. відділу, д.е.н., проф. **Супрун Н.А.** окреслила роль та довгострокові наслідки імпорту капіталу на етапі ринково-індустріальних перетворень (межа ХІХ – початок ХХ ст.) українського господарства, відзначивши, що попри загальний позитивний вплив, приплив іноземних інвестицій став гальмом розвитку національного підприємництва та чинником імпортозалежності економіки. У виступі к.е.н., наук. співр. **К.А. Гордіци** на основі історико-економічного узагальнення досвіду структурних перетворень у вітчизняному сільському господарстві 1950–1960-х років було аргументовано, що закономірним наслідком реформ, які характеризувалися переважанням екстенсивних форм господарювання і гонитвою за кількісними показниками, посиленням адміністративного тиску на колгоспи та підривом їхньої матеріально-технічної бази, наступом на особисте підсобне господарство і небажанням враховувати місцеві потреби, кліматичні умови та виробничі можливості стало виснаження сільського господарства, зниження його продуктивності та формування хронічної залежності від імпорту зерна. Наук. співр. відділу, к.е.н. **Сливка Т.О.** розкрила історичні детермінанти формування залежності економіки України від зовнішніх джерел енергоресурсів і світових цін на сировину.

До обговорення проблематики чинників формування позицій України в світовій економіці долучилися представники академічної спільноти. Зокрема, провідний науковий співробітник відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього, д.е.н., проф. **А.І. Мокій** у своєму виступі зробив проблемний огляд висловлених раніше позицій та наголосив на вагомості історико-економічного аспекту розроблення актуальних проблем сучасності, навівши як один із аргументів теоретичну конструкцію інерційності великих соціально-економічних систем (розроблена у 1960-х – 70-х роках фахівцями ЦЕМІ АН СРСР). Він відзначив, що суперечності, які розгортаються і поглиблюються в сучасному глобальному економічному просторі, несуть особливу загрозу через низьку стресостійкість національної економічної системи. Втрата тяглості, спадковості, на думку виступаючого, є однією з найбільших небезпек для соціуму. Монографія відділу економічної історії є засобом протидії тотальному неусвідомленню чи недооцінці значення цієї тяглості й спадковості, бо вона представляє погляд на історію міжнародних економічних відносин з позицій передбачення перспектив України в світі. А.І. Мокій привернув увагу до проблем виснаження земельних ресурсів внаслідок експортоорієнтованого виробництва аграрної сировини; державної міграційної політики та заходів інвестування частини доходів на користь розвитку місцевих громад, де проживають сім'ї трудових мігрантів; міжнародної конкуренції за трудові ресурси; механізмів трансформації заощаджень в інвестиції; питань набуття і втрати Україною міжнародної суб'єктності в сучасних інтеграційних процесах. На думку А.І. Мокія, йдеться не про детермінанти, а про імперативи,

що визначають місце України в сучасному світі та рівень реалізації продуктивної спроможності українців у нашій країні та закордоном. На завершення виступу він наголосив на значущості заходу та цінності представленої монографії.

Дискусію підтримала проф. кафедри економіки України ЛНУ ім. Івана Франка д.е.н. **М.В. Кічурчак**. У виступі зупинилася на положенні щодо перманентності участі українського господарства в зовнішньоекономічних зв'язках і тих чинниках, які сформували ризики та загрози міжнародній суб'єктності економіки України після здобуття державної Незалежності. Виступаюча відзначила також ідею соборності, що реалізована в книжці через комплексне відображення розвитку українських земель у складі різних держав під впливом їхньої економічної політики. Згадуючи видатного вченого-економіста української діаспори Вс. Голубничого, вона зазначила, що галузеві диспропорції, особливості географічної спрямованості зовнішньоекономічних відносин та низькотехнологічна структура експорту значною мірою обумовлені історичними чинниками, зокрема бездержавністю, а багатство території сприяє закріпленню сировинного характеру економіки. М.В. Кічурчак звернула увагу присутніх на третю частину монографії, де розглянуто морфологію участі України в сучасній міжнародній економіці. Зокрема, відзначила перспективність розвитку нових форм входження в глобальні ринки праці та капіталу через глобальну цифровізацію та формування шерінгової економіки. У виступі була піднята проблема ендогенізації економічного розвитку України, зокрема суспільної ефективності управління приватною власністю, ролі внутрішніх інвестицій, консолідації суспільства та якості державної економічної політики. Насамкінець фахівчиня відзначила комплексність, масштабність та ідейно-методологічну цілісність презентованої монографії, її наукову новизну та значення для української наукової спільноти й соціуму загалом.

У ході обговорення були висловлені окремі критичні думки, що окреслюють напрями продовження роботи та вдосконалення кооперації зусиль науковців та освітян. Модератор заходу д.е.н., зав. відділу економічної історії ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» В.В. Небрат подякувала всім учасникам за висловлені думки, ідеї, обґрунтування наукової позиції, порушені проблеми та внесені пропозиції щодо розвитку наукових досліджень у цьому напрямі.